

PONÍMANIE OSOBNOSTI A MOTIVÁCIE TERÉNEHO SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA

NATAŠA BUJDOVÁ – VLADIMÍR NOVÁK - PETRONELA ŠEBESTOVÁ

ABSTRAKT: Príspevok ma teoretický charakter, ktorého zámerom je objasniť význam a ponímanie motivácie a osobnosti terénneho sociálneho pracovníka pri jeho výkone práci s klientom. Poslaním a správaním každého sociálneho pracovníka a zvlášť terénneho sociálneho pracovníka ma byť humánný prístup a majú pomáhať klientom zlepšiť ich sociálnu situáciu a zamedziť ich ďalšiemu sociálnemu prepadu.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: klient, motivácia, terénny sociálny pracovník.

ABSTRACT: This paper has a theoretical nature, which is intended to clarify the meaning and understanding motivations and personalities field social worker in the performance of work with clients. The mission and the behavior of each social worker and particularly field social worker is to be human and have access to help clients improve their social situation and prevent their further social slump.

KEYWORDS: client, motivation, field social worker.

Motivácia terénneho sociálneho pracovníka

Právne normy stanovujú pomocou príkazov, zákazov a povolení, aké správanie sa považuje za žiadúce a aké za nežiadúce. V záujme objektivity je potrebné dodať, že tento charakter môžu mať aj iné pravidlá správania, ako napríklad pravidlá náboženské, etické, spoločenské, ale s tým zásadným rozdielom, že právna norma má všeobecnú platnosť, jej dodržovanie je vynútiteľné a za porušenie práva, alebo v prípade správania sa z hľadiska právnych noriem nežiadúceho, hrozí porušujúcemu subjektu právna sankcia. Tá je pochopiteľne vynútiteľná inštitúciami verejnej moci. Viac menej tieto mimoprávne systémy majú vplyv na motiváciu sociálneho správania a dosť často býva regulácia určitého spoločenského vzťahu právnou normou a mimoprávnou normou rozdielna. (Mittlöhner 2012).

Človek vo svojich jednotlivých etapách života je postavený pred určité rozhodnutia, pri ktorých je sledovaná motivácia jeho rozhodnutí. Motiváciou je špecifický psychický

proces, ktorého poznanie vedie k pochopeniu ľudskej psychiky, ktorá dáva ľudským činom ich individuálny zmysel. Motivácia zahŕňa určitú energiu a zameranie tejto energie na určitý cieľ, udržiavanie zameranej aktivity až do zmeny východiskových podmienok. V tomto zmysle motivácia vysvetľuje psychologické dôvody správania, jeho subjektívny význam a súčasne variabilitu možného správania, pri orientácii na rozličné ciele. Funkcia motivácie spočíva v uspokojovaní potrieb individua, ktoré vyjadrujú určité nedostatky v jeho fyzickom alebo sociálnom bytí, spočíva v účelnom správaní jednotlivca a v postojoch, ktoré sa opierajú o určité motívy. (Nakonečný 1996).

Motivácia rozhoduje, ako sa bude človek správať. Človek je reaktívna a aktívna bytosť, ktorá sa svetu prispôsobuje a vytvára si nové hodnoty. Všetky motívy sú vo vzťahu k jeho osobnosti a vo vzťahu k vonkajšiemu prostrediu, hlavne k sociálnemu prostrediu. Pri rôznych príležitostiach sa môžu jedinci správať rôzne. Motívy nevystupujú samostatne, sú združené do súborov, ktoré sa môžu viazať na konkrétnu formu správania sa človeka. Podľa Čechovej (2006) motivácia predstavuje vnútorný psychický stav, ktorý stimuluje aktivitu zameranú na dosiahnutie dobrého výkonu a jeho uplatnenie.

Podľa Zel'ovej (2007) je motivácia stavom zvýšenej pohotovosti reagovať na určité podnety určitým spôsobom. Motívom môže byť všetko, čo subjekt aktivizuje, dáva smer a cieľ jeho aktivity.

Vnútorná motivácia človeka sa v rôznych obdobia jeho života mení, pričom v každom z nich sú niektoré motivačné faktory aktívnejšie, a iné menej aktívne. Pokiaľ je človek vo svojom zamestnaní úspešný a cíti sa byť spokojným, niektoré faktory sú naplnené a iné potláčané. Nadšenie človeka a radosť z práce sa pozitívne prejaví nielen na ňom samotnom, ale aj na ľuďoch v jeho okolí. Pokým však dochádza k zmenám spojených napríklad s neistotou alebo strachom, aktivujú sa iné motivácie nášho správania sa, preto je dôležité, aby sa človek naučil fungovať v rôznych rovinách, čo nakoniec prispeje k jeho úspechu a spokojnosti. (Fritz 2006).

Ľudský život je závislý aj od personálnych vzťahov a morálnych spôsobilostí, rozvíjajúcich sa na základe vzájomnej výmeny skúseností, ako je prejav intelektuálneho poznania pravdy, aplikácie morálneho dobra. Život všetkých ľudí aj keď s rozdielnou intenzitou smeruje k osobnostnej zrelosti. (Dávideková 2009).

V každom spôsobe správania jedinca sa uplatňuje sociálna determinácia, nakoľko sociálne vzťahy sú jeho podstatnou charakteristikou. *Sociálne motivovaným správaním* je správanie so zámerným sociálnym cieľom, napríklad komunikácia a združovanie, prípadne také, ktoré vychádza z potrieb so sociálnym obsahom. Motivácia súvisí so zložitou

vnútorného sveta človeka a jeho psychiky, ale premieta sa aj do vonkajších súvislostí jeho vonkajších životných podmienok, ktoré majú vnútorné psychické zobrazenie. Motivácia formuje vzťahy človeka k jeho sociálnemu prostrediu, ale zároveň je tiež jeho vlastnosťami spoluformovaná. Motiváciu spájame s kognitívnymi procesmi, kam patrí vnímanie, predstavy a myslenie, ako aj s celkovou aktiváciou organizmu, prípravou na určitú reakciu, rovnako tak s emocionalitou. Motivované správanie smeruje nielen k dosiahnutiu zmyslového naplnenia, ale aj k dosiahnutiu blaha duševného, respektíve duchovného, čo znamená jednak vyhnutie sa zmyslovo nepríjemným podnetom, ako aj nepríjemným pocitom viny, sklamania, a podobne. (Nakonečný 1996).

Podľa Sotniakovej (2002) ľudí motivujú k poskytnutiu pomoci druhým nasledujúce základné motívy:

- **Empatia** – primárna a najbazálnejšia motivácia, je to snaha zmierniť utrpenie iných, vyvoláva v človeku túžbu pomôcť.
- **Solidarita** – predstava, že aj my sa môžeme dostať do situácie, v ktorej budeme potrebovať pomoc, vnútorne nás motivuje, aby sme poskytovali svoju pomoc. Miera solidarity je podmienená riešením problémov, ktoré sa dotýkajú všetkých ľudí v celosvetovom meradle. Ľudia sa navzájom potrebujú, rozvíjajú vo vzájomnom spolunažívaní a spolupatričnosti. Solidarita patrí k základným prejavom vzťahu ku všetkým odkázaným, diskriminovaným a vyčleneným zo spoločnosti.
- **Ľudská dôstojnosť** – človek je tvor humánny a nesnaží sa zachovať si len vlastnú dôstojnosť, ale chráni predovšetkým aj dôstojnosť druhých ľudí, pomoc je práve prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa.
- **Láska k blížnemu** – v cirkevných náukách je láska k blížnemu základným morálnym princípom, je motiváciou z náboženského hľadiska.
- **Spoločné dobro** – väčšinu foriem dobra, pariacich do ľudského bytia, sme schopní utvárať iba spoločne, na základe vzájomnej pomoci.

Pre motiváciu zamestnancov je dôležité, aby mali možnosť pracovať na nových úlohách a mali možnosť ďalšieho vzdelávania sa. Zároveň, aby úlohy v pracovnom tíme boli vhodne rozdelené, inak človek prestane pozitívne vnímať, stáva sa prepracovaným, frustrovaným, nenaplneným. Problémom v motivácii môže byť aj túžba po dokonalosti respektíve po uznaní osôb, ktorých názory pokladá za dôležité a pracovník sa nimi riadi. Snaha byť vo všetkom prvým môže viesť k zabudnutiu toho, že v živote existujú aj iné významné a dôležité veci. Ak namiesto hľadania vnútorného pokoja hľadá šťastie vo veciach

okolo seba, nemusí sa dočkať očakávaného uznania a prežitie sklamanie a úbytok motivácie len umocnia pocit nenaplnenia. (Fritz 2006).

Osobnosť terénneho sociálneho pracovníka

Podobne ako lekár, ktorý môže pracovať v ambulancii aj v nemocnici, aj sociálny pracovník môže pracovať v úrade alebo v poradni, v ambulancii a stretávať sa s klientom na svojom pracovisku niekoľkokrát týždenne alebo mesačne. Samostatnú oblasť sociálnej práce tvorí terénna sociálna práca, práca tam, kde žijú klienti, najčastejšie sa však realizuje na ulici. (Ambrózová et al. 2006).

Sociálny pracovník vo svojej profesionalite v súčasnosti, keď dochádza mnohokrát ku zvráteným orientáciám hodnotového zamerania, kladie v prvom rade dôraz na človeka ako na bio-psycho-spirituálno-sociálnu bytosť. Profesionálni sociálni pracovníci nadobúdajú po roku 1989 novší prísun zručností a vedomostí pomocou zaradeniu sociálnej práce do vysokoškolského systému štúdia a následnému vedeckému výskumu tejto vednej disciplíny. A tak sa z administrátora alebo úradníka stáva vysoko profesionálny sociálny pracovník, tiež nazývaný graduovaný sociálny pracovník, ktorý využíva mnohé zručnosti vedúce k profesionálnemu výkonu a uspokojovaniu potrieb sociálneho klienta. (Oláh et al. 2008).

Podľa Šlosára (2011), terénna sociálna práca kladie vysoké nároky na kvalifikáciu sociálneho pracovníka, najmä na profesionálne vedomosti a zručnosti, ale aj na osobnostné kvality. Terénny sociálny pracovník sa ocitne často v situácií, kedy sa musí vedieť okamžite samostatne rozhodnúť a nieť zodpovednosť za svoje rozhodnutie. Práca v teréne so sebou prináša nároky na komunikáciu, schopnosť empatie a akceptácie.

Osobnosť sociálneho pracovníka v sociálnej práci chápeme ako súhrn jeho vlastností prostredníctvom ktorých vplýva na klienta, skupinu klientov, komunitu alebo celú spoločnosť a súčasne tieto vlastnosti do istej miery ovplyvňujú názory a postoje klientov. (Laca 2011). Formovanie osobnosti sociálneho pracovníka nie je proces jednorazový, podmieňujú ho intelekt, vrodené spôsoby správania, osobná skúsenosť jeho prostredia. Medzi základnými vlastnosťami osobnosti sociálneho pracovníka by nemali chýbať spravodlivosť, slušnosť, čestnosť, pracovitosť, zodpovednosť, dôvernosť, trpezlivosť, pravdovravnosť, morálna bezúhonnosť a humánnosť. (Hangoni 2009).

Náplň práce terénneho sociálneho pracovníka

Pri terénnej sociálnej práci je dôležité stanoviť si cieľ, všeobecne sa dá povedať, že ide o stav, ktorý sa sociálny pracovník pri intervencii v určitom čase snaží dosiahnuť. Ciele terénneho sociálneho pracovníka by mali byť náročné, ale dosiahnuteľné, jasne formulované a konkrétne, umožňujúce vytvárať spätnú väzbu a tiež prijaté adresátom. Terénnemu sociálnemu pracovníkovi môžu takéto ciele priniesť výhody ako možnosť zaistiť, aby klientove úsilie bolo zamerané správnym cieľom, možnosť jasne stanoviť úlohy, zodpovednosť, možnosť rozpoznať potenciál a priority klienta, ako aj možnosť hodnotiť plnenie objektívnym spôsobom. Na strane klienta pre terénneho sociálneho pracovníka môže stanovenie cieľov priniesť výhody, ako možnosť prejaviť svoj potenciál a svoje priority, možnosť vedieť, ako plnenie čiastkových úloh zapadá do celkového cieľa, získať jasnej predstavy o požadovaných cieľoch, a možnosť vytvoriť si plány, ako ich dosiahnuť. Prvoradým cieľom terénnej sociálnej práce je pomôcť klientovi pri riešení s jeho problémov a dosiahnuť, aby bol kompetentnejší. Práca v teréne pre sociálneho pracovníka vyžaduje dobré poznanie potrieb lokality, v ktorej sa pohybuje. Do úvahy sa berú tak potreby samotného klienta, ako aj potreby lokality vo všeobecnosti. (Lešková 2011).

Sociálny pracovník sa zaoberá riešením problémov klienta, ktoré ho spúšťajú a obmedzujú optimálne využívanie jeho vnútorných aj vonkajších možností. Niektoré problémy vyplývajú z prostredia, ďalšie sú medziľudské, zrejme rodinné, iné vnútorné, intrapsychické. Je potrebné odlišovať ciele, ktoré sociálny pracovník sleduje a postupy, ktoré pritom využíva. Woodsová a Hollisová (1990) rozdeľujú používané postupy sociálnej práce nasledovne:

- poskytnutie psychickej podpory klientovi, vyjadrenie záujmu;
- exploração problému, ventilácia klientových pocitov;
- priame ovplyvnenie klienta, napríklad vyjadrením pracovníkovho názoru, poskytnutie rady, intervencie v konflikte, sprostredkovanie inej služby;
- reflexia súvislostí, najmä vzťahov medzi prežívaním klienta a tým, čo sa deje v jeho prostredí, reflexia vlastných reakcií klienta a ich vplyvov na okolie, reflexia klientových motívov a reflexia klientovho osobného vývoja.

Praktická práca s klientom je podľa Havránkovej (2003) zmesou týchto postupov zasahujúcich rôzne sféry klientovho života a zostupujúcich do rôznych hĺbok klientových zážitkov. Sociálny pracovník sa angažuje v riešení narušených rodinných vzťahov najmä vtedy, keď problémy v rodine majú vplyv na sociálne a ekonomické podmienky rodiny.

Postup pri plánovaní práce s klientom využívajúc exeterné zdroje, to znamená zdroje presahujúce možnosti sociálneho pracovníka, môže zahŕňať päť krokov (Roose, Moore 1995):

- identifikácia vhodného klienta,
- určenie klientových potrieb,
- naplánovanie služieb alebo liečby,
- napojenie klienta na adekvátne zdroje,
- monitorovanie prípadu, poskytnutie spätnej väzby o tom, či a ako sú poskytované a využívané služby.

Terénny sociálny pracovník musí mať na výkon svojej práce kompetencie, ktoré vymedzujú rozsah pôsobnosti, súhrn oprávnení a povinností, ktoré sú terénnemu sociálnemu pracovníkovi a terénnemu pracovníkovi zverené na výkon ich povolania. Tieto kompetencie sa odrážajú v jeho náplni práce. Nedělníková (2008) uvádza súbor piatich kompetencií terénneho sociálneho pracovníka:

1. Priama práca s užívateľom – aktívne vyhľadáva a kontaktuje potenciálnych užívateľov podľa cieľovej skupiny a typu sociálnej služby, poskytuje sociálne služby v zmysle zákona o sociálnych službách, poskytuje poradenstvo, služby terénnych programov a aktivačné služby pre rodiny s deťmi a vykonáva case management.

2. Nepriame aktivity v prospech užívateľov – podľa typu a cieľov služieb terénny sociálny pracovník mapuje situáciu v prostredí, kde vyhľadáva dostupné zdroje potrebné na dosiahnutie cieľa a mapuje riziká. Koordinuje zdroje a iniciuje zmeny v záujme cieľovej skupiny s účasťou tvorby sociálnej politiky na lokálnej úrovni, pripomienkuje návrhy zákonov. Vykonáva opatrenia v oblasti prevencie, participuje na besedách, vzdelávaní, rozširuje osvetové materiály a podobne, v záujme cieľovej skupiny spolupracuje s príslušnými organizáciami.

3. Aktivity nutné pre realizáciu a rozvoj sociálnych služieb – spolupracuje na tvorbe projektov, dodáva podklady pre rozvoj služby, podieľa sa na propagácii a medializácii aktivít organizácie.

4. Metodické vedenie terénnych pracovníkov podľa organizačného usporiadania organizácie – v rámci metodického vedenia poskytuje terénnym sociálnym pracovníkom prípadové vedenie, vzdeláva ich, napomáha im pri dodržiavaní štandardov kvality sociálnych služieb, uvádza do praxe nastupujúcich terénnych sociálnych pracovníkov, sprevádza ich, poskytuje im tutoring, metodické porady a iné nástroje. Metodickým vedením môžu byť

v organizácii poverení aj iní sociálni pracovníci, v závislosti na organizačnej štruktúre projektu alebo organizácie.

5. Aktivity v prospech vlastného profesijného rozvoja – terénny sociálny pracovník sa priebežne vzdeláva, pracuje na svojej odbornej spôsobilosti, zúčastňuje sa supervízií a ďalších rozvojových aktivít v rámci organizácie, pričom za vzdelávanie možno považovať aj odborné a metodické konzultácie. Terénny sociálny pracovník dodržiava povinnosť mlčanlivosti o všetkých informáciách, s ktorými prišiel do styku v priebehu svojich úloh.

Úlohou terénneho sociálneho pracovníka podľa zákona o sociálnych službách je poskytovať sociálne služby osobám, rodinám alebo komunitám v ich prirodzenom sociálnom prostredí, ich asistenti napomáhajú klientom pri hľadaní spôsobu riešenia problémov klientov a následne ich pri riešení týchto problémov sprevádzajú. Poskytujú základné informácie, sociálne poradenstvo a po dohode s klientom navrhujú formu sociálnej intervencie a plán ďalších krokov riešenia sociálneho problému. Pre klientov z marginalizovaných rómskych komunít sú terénni sociálni pracovníci prvým kontaktným bodom s rôznymi inštitúciami, pričom to platí aj naopak. Čoraz viac fungujú aj ako prvý kontaktný bod pre inštitúcie smerom ku marginalizovaným rómskym komunitám. (Farenzenová, Kubanová, Salner 2013).

Väčšinou je nutné vypracovať individuálny plán pre každého konkrétneho klienta, ktorý služby a ponuky liečby bude využívať, súčasne pripraviť postup mapujúci, ako sú služby v danom prípade skutočne poskytované a využívané. Individuálne plány umožňujú sledovať postup klienta pri dosahovaní jeho cieľov. (Matoušek et al. 2003).

Sociálny pracovník vo svojej práci uplatňuje širokú škálu metód, ktoré navzájom prepájajú a hľadá najvhodnejšie a najefektívnejšie riešenia klientových ťažkostí. K tomu je potrebné, aby sa sociálny pracovník neustále vzdelával a hľadal nové metódy a techniky sociálnej práce, ktoré potom vhodným spôsobom uplatňuje v interakcii s klientom. Intervencia je jadrom sociálnej práce prostredníctvom ktorej sociálny pracovník pôsobí cez metódy sociálnej práce na odstránenie, zmiernenie alebo skvalitnenie života jednotlivcov, skupín, komunít. Poznanie metód sociálnej práce súvisí s profesionálnym rastom sociálneho pracovníka a rozvojom jeho vlastných kompetenčných zručností. (Laca, P. 2010). Metódy sociálnej práce sú pre sociálneho pracovníka len pracovným nástrojom a ich uplatňovanie v praxi závisí od odbornosti a zručnosti, ktorými sociálny pracovník disponuje. (Oláh et al. 2012).

Evidencia klientov terénnej sociálnej práce je potrebná rovnako ako evidencia obyvateľov, ktorú vedie obec. V začiatkoch práce terénny sociálny pracovník spoznáva komunitu, v ktorej pracuje. Robí si písomné záznamy, diagnostikuje komunitu. Spoznať

oblasť, v ktorej pracuje, znamená spoznať hranice lokality, rôzne skupiny, ktoré v komunite existujú, ako spolu fungujú, mechanizmy, ktoré používajú pri dosahovaní svojich cieľov, aké problémy ľudia identifikujú, ktoré z nich sú pre nich témou, aké ľudské zdroje sú v komunite, ktoré talenty, vedomosti a zručnosti v komunite môžu byť zdrojom do budúcnosti. Evidencia jednotlivých klientov a rodín je odlišná najmä v tom, že obsahuje blízke osobné a rodinné údaje, ktoré treba chrániť pred neprofesionálnymi pracovníkmi. (Ambrózová et al. 2006).

Podobne ako každý iný občan je aj kňaz alebo iný cirkevný pracovník v roli poradcu povinný rešpektovať platný legislatívny rámec, zákony nášho štátu a určitý etický kódex. Je tiež dôležité pripomenúť, že cesta k viere, obráteniu k Bohu, je krokom, ktorý závisí len na slobodnom rozhodnutí každého človeka. Kňaz môže pomôcť toto rozhodnutie realizovať, tiež môže iniciovať záujem o vieru a jej hodnoty, ale nesmie vieru vnucovať alebo odmietnuť pomoc neveriacemu alebo tomu, kto cestu viery odmietol. Tu je dôležité, aby mladí, neskúsení, nadšení kňazi pracovali v úlohách poradcov pod supervíziou starších a skúsenejších. Klient nie je konkretizovaný problém, ale je to predovšetkým človek, individualita. Každému vyhovuje iný typ poradenskej pomoci, podobne ako každému je vlastný iný názor na svet a jeho hodnoty. To platí samozrejme pre všetky poradenské služby. (Novosad, 2009).

Každá obec alebo mesto má inú skladbu obyvateľstva, či už demografickú, alebo sociálnu. Občania majú rôzne sociálne problémy, ktorým by sa mala venovať pozornosť. Štandardy sa pokúšajú zachytiť celú škálu činností, intervencií, postupov, náplní práce, ktoré sa v praxi terénneho sociálneho pracovníka v obci alebo v meste vyskytujú. Tieto potom sociálni pracovníci v navrhovanom rozsahu vykonávajú. Neznamená to však, že všetky uvedené činnosti a postupy terénny sociálny pracovník neustále v praxi vykonáva. Sociálny pracovník vždy postupuje podľa potrieb svojich klientov a vyberá pre nich vhodné postupy práce, vhodné intervencie, potrebné administratívne kroky a podobne. Osobitne sa v zachycovaní kompletnej škály činností, postupov, intervencií, náplní práce, štandardy venujú aspektom terénnej sociálnej práce s vylúčenou komunitou. (Fond sociálneho rozvoja).

Predpokladom úspešnosti sociálnej práce je poznanie životných problémov človeka a jeho miesta a úloh v ňom. Potrebné je zladiť úlohy vyplývajúce z existujúcich problémov a úlohy, ktoré má on sám záujem naplniť. Vyjadrenie postoja klienta, ako sa k daným problémom stavia, je objasňovaním jeho podstaty. Zjednodušene povedané, až po zistení postoja je vyjadrovaná jeho podstata. (Strieženec 2001).

KONTAKT NA AUTOROV

PhDr. Nataša Bujdová, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava
natasabujdova@gmail.com

PhDr. PaedDr. ThLic. Mgr. Vladimír Novák

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava

PhDr. Petronela Šebestová, PhD.

Vysoká škola Danubius
petronela.sebestova@gmail.com

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

AMBRÓZOVÁ, A. a kolektív. 2006. *Proces terénnej sociálnej práce v sociálne vylúčenej komunite*. Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia, o. z., 2006. 80 s. ISBN 80-969431-3-8.

FARENZENOVÁ, M., KUBÁNOVÁ, M., a A. SALNER. 2013. *Cestovná mapa pre riešenie problému nadmerného zastúpenia rómskych detí v špeciálnom školstve – analýza realistických krokov*. Bratislava: Úrad vlády SR, 2013. 148 s. ISBN 978-80-89540-29-7. [online].

[citované 2014-01-18].

Dostupné na:

http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=2&ved=0CDUQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.governance.sk%2Fassets%2Ffiles%2Fpublikacie%2Fcestovna-mapa.pdf&ei=fjn9UvewMoihge13YB4&usg=AFQjCNH27TIOFN99TRV-MqfW9qjERkYbiQ&sig2=j8y_a-H5NGPCpxdatJFj-A

FRITZ, H 2006. *Spokojeně v zaměstnání*. Praha: Portál, 2006. 200 s. ISBN 80-7367-113-1.

LACA, P. 2010. Etické požiadavky na povolanie v zdravotnej starostlivosti. In: *Zborník z 2. medzinárodnej konferencie. Etické aspekty ošetrovateľskej starostlivosti v teórii a praxi*. Ružomberok: Verbum, 2010. 189 s. ISBN 978-80-8084-616-9.

LACA, S. 2011. Dobrovoľníctvo ako jedna z foriem vzdelávania a integrácie sociálnych pracovníkov v súčasnej societe. In: *Zborník prednášok zo študentskej konferencie*. Prešov: 2011. ISBN 978-80-555-0375-2.

LEŠKOVÁ, L. 2011. *Sociálna práca v terénne*. Košice: Vienala, 2011. 87 s. ISBN 978 – 80 – 8126 -046 -9.

MATOUŠEK, O. a kolektív. 2003. *Metódy a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.

MITLÖHNER, M. 2012. Význam právniho vedomí pro praxi sociálního pracovníka. In: *From theory to Practice from Practice to Theory. Sborník z konference VIII. Hradecké dny*

sociální práce Hradec Králové 7. až 8. října 2011. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. s. 462 – 466. ISBN 978-80-7435-138-9.

NAKONEČNÝ, M. 1996. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1996. 270 s. ISBN 80-200-0592-7.

NEDĚLNÍKOVÁ, D. et al. 2008. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. 201s. [online]. [citované 2014-01-22].

Dostupné na:

http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fprojekty.osu.cz%2Fmetakor%2Fdok%2Fmet_prirucka_tsp.pdf&ei=pQb9Uu6JD8urhAfs1oGYDw&usg=AFQjCNHNI86jMUftms94Ay3qS1GeH6XWew

NOVOSAD, L. 2009. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál, 2009. 272 s. ISBN 978-80-7367-509-7.

OLÁH, M., SCHAVEL, M., a Z. ONDRUŠOVÁ. 2008. *Úvod do štúdia dejín sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n. o., 2008. 208 s. ISBN 80- 9694 49- 6-7.

OLÁH, M. a kolektív. 2012. *Metódy sociálnej práce v praxi*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o., 2012. 317 s. ISBN 978-80-8132-039-2.

ONDRUŠOVÁ, Z. a kol. 2009. *Základy sociálnej práce*. Brno: MSD, 2009. 139 s. ISBN 978-80-7392-109-5.

STRIEŽENEC, Š. 2001. *Úvod do sociálnej práce*. 2. vydanie. Trnava: Tripsoft, 2001. 197 s. ISBN 80-968294-6-7.

ŠLOSÁR, D. 2011. Terénna sociálna práca, jej východiská a prax. In: *Od teórie k praxi a od praxe k teorii. Zborník z konferencie VIII. Hradecké dny sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2012. s. 385 – 390. ISBN 978-80- 7435-138-9.

ZELIOVÁ, A. 2007. 4. vyd. *Vybrané kapitoly z psychológie I*. Košice: Technická univerzita v Košiciach, Katedra inžinierskej pedagogiky, 2007. 125 s. ISBN 978-80-8073-850-1.